

Současné teorie mezinárodních institucí

JAN KARLAS

The Contemporary Theories of International Institutions

Abstract: This article summarizes the main contemporary theoretical approaches to international institutions as well as significant theories of institutions, which build upon those approaches. In line with the existing overviews, I focus on realism, neoliberalism and constructivism. All three approaches differ in regard to both the origin and impact of institutions. Whereas, the basic realist perspective regards state interests and power to be the main source of the institution's origin; the basic perspective of neoliberalism emphasizes the structure of state interests and collective action problems, which result from it. Many constructivists presume that so called general institutions determine the origin of specific institutions. According to realists, the impact of institutions is dependent on state interests and power; institutions only regulate state behaviour in a limited way. The neoliberal conception of institutions infers that: institutions significantly regulate state behaviour since they help states resolve collective action problems. According to constructivists: institutions even constitute state identities and interests.

Key words: theories of international institutions, realism, neoliberalism, constructivism, liberalism, international institutions, theories of international relations.

Tato konzultace nabízí přehled současných hlavních teoretických přístupů k mezinárodním institucím (dále většinou pouze jako instituce) a nejvýznamnějších teorií institucí, které z daných přístupů vycházejí. Její smysl spočívá v tom, že odstraňuje omezení, jimiž se vyznačují již existující příspěvky, zabývající se zmíněným tématem, a to jak české práce, tak i práce využívané v mezinárodním měřítku. Zatímco dva ze stávajících přehledů mají poměrně omezený rozsah (*Simmons – Martin, 2002; Waisová, 2002; srovnej též Waisová, 2003*),¹ práce Andrease Hasenclevera a jeho kolegů (*Hasenclever – Mayer – Rittberger, 1997*), nedávno publikovaná také v češtině (*Hasenclever – Mayer – Rittberger, 2005 /1. anglické vydání – 1997/*), ve skutečnosti představuje spíše obsáhlou analýzu než přehled.

Další problém spočívá v tom, že dané přehledy se zabývají spíše teoretickými pohledy na jednotlivé typy institucí jako na mezinárodní organizace (MO) a/nebo režimy (*Hasenclever – Mayer – Rittberger, 1997; Waisová, 2002; Waisová, 2003*). Ve vztahu k mezinárodním institucím jako k obecné kategorii se teoretickým přístupům sice věnují Beth Simmonsová a Lisa Martinová (*Simmons – Martin, 2002*), ale činí tak – jak bylo již zmíněno – příliš stručným způsobem. Tato konzultace odstraňuje tedy určitý deficit tím, že poskytuje přehled teoretických přístupů k mezinárodním institucím jako k obecné kategorii, a to přehled relativně rozsáhlejšího charakteru (ve srovnání s existujícími pracemi).

Existující, v mezinárodním měřítku široce využívané přehledy označují za současné hlavní teoretické přístupy k mezinárodním institucím některé z obecných teoretických přístupů k mezinárodním vztahům, konkrétně realismus, neoliberalismus a konstruktivismus (*Hasenclever – Mayer – Rittberger, 1997; Simmons – Martin, 2002*).² V následujícím přehledu tedy ve skutečnosti nepůjde o rozbor specifických teoretických přístupů k mezinárodním institucím, ale o rozbor toho, jak se některé hlavní teoretické přístupy k mezi-

národním vztahům dívají na instituce. Při výkladu pohledů jednotlivých teoretických přístupů a teorií na mezinárodní instituce se v této konzultaci soustředím především na to, jak se tyto přístupy dívají na vznik a vliv institucí.³

Literatura, zabývající se uvedenými přístupy, rovněž ukazuje, že ačkoli se jednotlivé teorie, vycházející z těchto přístupů, ve svém pojetí institucí často do určité míry liší, většina teoretiků spojených s daným přístupem sdílí určité společné myšlenky, související s institucemi. Jinými slovy řečeno, existuje určitá *základní perspektiva* každého z probíraných přístupů, týkající se institucí, která vystupuje jako společný jmenovatel velkého počtu souvisejících teorií a prací. Konzultace se tedy vedle jednotlivých teorií bude zabývat i těmito základními perspektivami.

Na tomto místě musím zvláště zdůraznit, že konzultace nabízí přehled pouze těch teoretických přístupů k institucím, které figurují ve výše odkazovaných přehledech, tedy realismu, neoliberalismu a konstruktivismu. Vedle realistických, neoliberálních a konstruktivistických teorií nepochybně existují rovněž další teorie institucí, které vycházejí z jiných teoretických přístupů. K těmto přístupům patří zejména *klasické myšlenkové proudy institucionálního liberalismu* (idealismus, funkcionalismus a neofunkcionalismus), *myšlenkové proudy obchodního a republikánského liberalismu*,⁴ tzv. *anglická škola* nebo *marxismus*.

Vymezení tří zvolených přístupů jako přístupů hlavních však vedle toho, že se na něm shodují odkazované přehledy, ospravedlňují i některé další důvody. Důraz na tři zmíněné teoretické přístupy odpovídá v současnosti převažující identifikaci hlavních teoretických přístupů k mezinárodním vztahům jako takovým (viz například Baylis – Smith /eds./, 2001; Carlsnaes – Risse – Simmons /eds./, 2002; Katzenstein – Keohane – Krasner, 1998; Waever, 1998; Walt, 1998).⁵ Jediná výraznější odlišnost mezi rozšířenými vymezeními hlavních teoretických přístupů k mezinárodním vztahům a k mezinárodním institucím spočívá totiž v tom, že v souvislosti s institucemi bývá za jeden z hlavních teoretických přístupů považován namísto liberalismu jako takového pouze neoliberalismus jako *současný hlavní myšlenkový proud institucionálního liberalismu*.

I pro opomenutí ostatních myšlenkových proudů liberalismu lze však nalézt určité opodstatnění. Klasické myšlenkové proudy institucionálního liberalismu sice v minulosti z hlediska institucí nepochybně ztělesňovaly stěžejní teoretické perspektivy, ale některé jejich základní argumenty později převzal právě neoliberalismus (*srovnej například Grieco, 1993 a /l. vydání – 1988/*). Myšlenkové proudy obchodního a republikánského liberalismu zase ve srovnání s neoliberalismem inspirovaly podstatně méně konkrétních teorií institucí.⁶

MEZINÁRODNÍ INSTITUTE – DEFINICE A VÝVOJ TEORETICKÉHO STUDIA

Přestože existuje velký počet různých *definic institucí*, většinu z nich spojuje pojetí institucí jako *trvalejších souborů pravidel (rules)*,⁷ která *definují vhodné jednání* (viz například Hall, 1986, s. 19; March – Olsen, 1998, s. 948; Simmons – Martin, 2002, s. 194). Uvedené vymezení institucí sdílí i většina definic institucí, vyskytujících se v oboru mezinárodní vztahy (MV), přičemž toto vymezení nachází podporu i napříč existujícími teoretickými přístupy. Například neoliberal Robert Keohane vykládá instituce jako „*přetrvávající a propojené soubory pravidel (formálních a neformálních), které předepisují role pro jednání, dávají jednání určitá omezení a vytvářejí očekávání*“ (Keohane, 1989 b, s. 3). Realista John J. Mearsheimer zase chápe instituce jako „*soubory pravidel, která stanovují způsoby, jakými by státy měly vzájemně spolupracovat a soutěžit*“ (Mearsheimer, 1994–1995). Jako soubor pravidel chápu instituce rovněž konstruktivističtí teoretici, byť současně podotýkají, že základním pilířem institucí jsou vedle pravidel i normy (Finne-*more – Sikkink, 1998, s. 890; Wendt, 1999, s. 96*).

Za hlavní typy mezinárodních institucí je možné označit *normy, mezinárodní organizace (MO) a režimy*. Existující vymezení různých typů mezinárodních institucí na jednu

stranu zpravidla rozlišují pouze MO a režimy (Keohane, 1989 b, s. 3–5; Ruggie, 1998 a, s. 110–112 /l. vydání – 1992/). Tato vymezení naopak považují za další typy institucí konvence (Keohane, 1989 b) nebo řády (Ruggie, 1998 a /l. vydání – 1992/). Na druhou stranu ovšem teoretickému studiu mezinárodních institucí v posledním období vedle zájmu o MO a o režimy dominovala analýza norem, nikoli konvencí nebo řádů.

Na základě této skutečnosti zařazují mezi hlavní typy mezinárodních institucí vedle MO a režimů právě normy. Normy představují standardy vhodného jednání pro aktéry s určitou identitou (viz například Finnemore – Sikkink, 1998). Hlavní rozdíl mezi institucemi jako takovými a normami spočívá v tom, že normy vymezují jednotlivé standardy jednání, zatímco instituce zdůrazňují to, jakým způsobem jsou pravidla jednání vzájemně strukturována a propojena.

Různé definice MO zpravidla považují tyto organizace za trvale existující instituce, které jsou založeny na formální smlouvě a navíc mají také určitou byrokratickou strukturu. Trvalejší existenci jako první prvek definice není třeba zvlášť zdůrazňovat, protože je přisuzována institucím jako takovým. Formální smlouva jako základ MO je poměrně často se opakujícím aspektem (Archer, 1992, s. 37 /l. vydání – 1983/; Feld – Jordan – Hurwitz, 1994 /l. vydání – 1983/; Wallace – Singer, 1970, s. 245–247). Často se však objevuje také důraz na existenci určité byrokratické struktury (Bennett, 1991, s. 2–3 /l. vydání – 1977/; Feld – Jordan – Hurwitz, 1994, s. 10–11 /l. vydání – 1983/; Keohane, 1989 b, s. 3–4).

Různé definice režimů se přes určité rozdíly shodují v tom, že režimy lze chápat jako soubory zásad, norem, pravidel a rozhodovacích procedur existujících v určité oblasti. Za poměrně sdílenou definici lze vzhledem ke stanoviskům hlavních prací, věnujících se režimům, považovat vymezení, obsažené v patrně nejcitovanějším sborníku k problematice režimů editovaném Stephenem Krasnerem (Krasner /ed./, 1995 a /l. vydání – 1982/). Krasner charakterizoval režimy právě jako „soubory implicitních a explicitních zásad, norem, pravidel a rozhodovacích procedur, kolem nichž se vytvářejí očekávání aktérů v určité oblasti“ (Krasner, 1995 b, s. 2 /l. vydání – 1982/).

V rámci úvodních definic jednotlivých druhů institucí je v neposlední řadě důležité rozlišení mezi MO a režimy. Je možné uvést dva rozdíly mezi těmito dvěma typy institucí. Za prvé, režimy jsou omezeny na určitou oblast mezinárodněpolitických interakcí, zatímco MO mohou pokrývat více takových oblastí (Mayer – Rittberger – Zürn, 1993, s. 403; Hasenclever – Mayer – Rittberger, 1997, s. 11). Za druhé, režimy jako takové nemají vlastní byrokratickou strukturu ve smyslu vlastního byrokratického aparátu a nemají kapacity pro vlastní jednání (Keohane, 1989 b, s. 4; Hasenclever – Mayer – Rittberger, 1997, s. 11).

Vedle vymezení norem, MO a režimů jako tří typů mezinárodních institucí dosavadní výzkum těchto institucí dospěl také k rozlišování mezi tzv. všeobecnými (general) a specifickými (specific) institucemi (Keohane, 1989 a, s. 162–166; viz též Buzan, 2002, s. 2–6; Wendt – Duvall, 1989, citováno dle Hasenclever – Mayer – Rittberger, 1997, s. 158). Dvě uvedené kategorie institucí se od sebe liší ve dvou následujících ohledech. Za prvé, specifické instituce se na rozdíl od všeobecných institucí vyznačují omezenou působností v prostoru a v čase. Za druhé, od všeobecných institucí se specifické instituce liší i tím, že vznikají jako výsledek uvědomělé lidské činnosti. Ve vztahu ke třem již uvedeným typům mezinárodních institucí lze obecně říci, že zatímco všeobecné instituce se skládají ze všeobecných norem, na úrovni specifických institucí se lze setkat se specifickými normami, MO a režimy (Buzan, 2002, s. 2). Všeobecné instituce v současném mezinárodním systému představují jeho základní normy jako suverenita, diplomacie nebo mezinárodní právo. Naopak mezi specifické instituce je možné zařadit normy vázané na určité konkrétní oblasti mezinárodních vztahů a rovněž i v současnosti existující MO a režimy.

Ačkoli mezinárodní instituce patřily k hlavním předmětům oboru MV již od vzniku tohoto oboru ve dvacátých letech minulého století, k jejich rozsáhlejšímu teoretickému výzkumu⁸ dochází až od šedesátých let v souvislosti s rozvojem behaviorismu (Martin – Simmons, 1998, s. 733–736; k historii studia mezinárodních institucí viz též Rochester,

1986; Kratochwil – Ruggie, 1986; Simmons – Martin, 2002). Teprve až v osmdesátých letech se pak vytváří širší spektrum teorií a teoretických vysvětlení, vztahujících se k mezinárodním institucím.⁹ V rámci liberalismu jako teoretického přístupu k mezinárodním vztahům, který institucím tradičně věnoval výraznou pozornost,¹⁰ v uvedeném období vzniká neoliberalismus, v jehož výzkumné agendě patří institucím velmi výrazný prostor (zejména Keohane, 1995 /1. vydání – 1982/; Keohane, 1984; Keohane, 1989 b; Oye /ed./, 1985 b; Stein, 1982). V rámci intenzivní diskuze mezi neoliberalismem a neorealismem jako myšlenkovým proudem realismu, který se rozvíjí od konce sedmdesátých let (Waltz, 1979), však přišli s teoriemi institucí i neorealisté (zejména Grieco, 1988; Grieco, 1995). Zásadní roli dále hrál vstup konstruktivismu do oboru MV a vznik teorii institucí, stavějících na tomto přístupu (například Kratochwil – Ruggie, 1986; Ruggie, 1995 /1. vydání – 1982/).

V této souvislosti je ovšem nutné se zmínit o tom, že středem teoretických diskuzí osmdesátých let byly spíše režimy jako jeden konkrétní typ mezinárodních institucí (například Keohane formuloval svou ranou teorii institucí jako „funkcionální teorii režimů“ /viz Keohane, 1984/) než mezinárodní instituce jako takové. Mezinárodní instituce jako obecná kategorie dokonce nebyly v průběhu vývoje MV prakticky vůbec předmětem studia a staly se jím až v průběhu devadesátých let minulého století (viz též Simmons – Martin, 2002, s. 192–194). Zatímco od počátku vzniku MV až zhruba do sedmdesátých let byly hlavním předmětem zájmu MO, v 70. a 80. letech se výzkum, přinejmenším teoreticky zaměřené práce, soustředil právě na studium režimů. Od devadesátých let lze nicméně pozorovat snahu vytvářet teoretické poznatky o institucích jako takových (viz též Simmons – Martin, 2002, s. 194).

REALISMUS¹¹

Základní realistická perspektiva

Realismus chápe jako základní aktéry mezinárodních vztahů *politické skupiny*, které v průběhu historického vývoje existovaly ve formě kmenů, městských států nebo národních států (Buzan, 1996, s. 50–51; Dunne – Schmidt, 2001, s. 151–153; Gilpin, 1984, s. 290–291; Grieco, 1997, s. 164–168; Schweller, 2003, s. 325–327). Za základní motivy zahraničněpolitického jednání považují realisté *moc a bezpečnost*. Většina realistů také nahlíží na mezinárodní vztahy jako na *vztahy primárně konfliktní*. Z hlediska dalšího výkladu, týkajícího se realistického pohledu na instituce, hraje důležitou roli i to, že mezinárodní dění je v realistickém pojetí primárně určováno *rozložením moci* mezi jednotlivými státy.

Instituce v minulosti nepatřily a ve větší míře nepatří ani v současnosti k *hlavním* předmětům realistického výzkumu. Většina realistických teorií se totiž zaměřuje na obecnou problematiku mezinárodní politiky nebo na jiná specifická mezinárodněpolitická témata než na instituce (k těmto tématům patří především konflikty či bezpečnost). Tento stav do značné míry plyne z toho, že realisté nepřistupují k institucím jako k podstatnému zdroji mezinárodního dění. Jak již naznačil nástin obecných realistických myšlenek a jak bude podrobněji objasněno níže, většina realistů nepřistupuje k institucím jako k faktoru, který by ovlivňoval mezinárodní vztahy zásadním způsobem.¹²

Přes tyto skutečnosti lze však realismus vsutku považovat za jeden z hlavních teoretických přístupů k mezinárodním institucím. Do této role realismus staví jednak to, že patří k hlavním teoretickým přístupům k mezinárodním vztahům, ale právě tak i jeho svébytný, vpravdě skeptický pohled na instituce jako na zdroj mezinárodního dění. Podstatné je přitom v této souvislosti to, že navzdory omezenému počtu realistických teorií a teoretických prací, zabývajících se primárně institucemi, se realisté ve svých teoriích a pracích, zaměřujících se na jiná témata, často vyjadřovali k povaze a roli institucí (*typickým příkladem* byl již Carr, 1941 /1. vydání – 1939/).

Podle základní realistické perspektivy, kterou nastiňuje mimo jiné několik existujících přehledů realistického uvažování o institucích, jsou jak vznik, tak i vliv mezinárodních institucí určovány především *zájmy a mocí států* (například Mearsheimer, 1994–1995, s. 7 a 13; Schweller – Priess, 1997, s. 8; Simmons – Martin, 2002, s. 195). Ústřední teze, týkající se *vzniku institucí*, kterou je možné v realistických pracích najít, tedy říká, že vznik institucí ovlivňují *státní zájmy a moc*. Některé interpretace základní realistické perspektivy dále dodávají, že tato perspektiva obsahuje i další, přesnější tezi, podle níž jsou instituce vytvářeny mocensky nejsilnějšími státy, tedy velmocemi (Mearsheimer, 1994–1995, s. 7 a 13; Schweller – Priess, 1997, s. 8).

V souvislosti s *vlivem institucí* se realismus vyznačuje tezí, podle níž je vliv mezinárodních institucí buď zcela dán, nebo podstatně určován jinými faktory,¹³ zejména opět *zájmy a mocí států* (například Hasenclever – Mayer – Rittberger, 1997, s. 83–86; Simmons – Martin, 2002, s. 194–195), především velmocí (Mearsheimer, 1994–1995, s. 7 a 13). Podle převažujícího pojetí tedy realismus nepřisuzuje institucím samostatný vliv a nepovažuje je za vysvětlující – nebo jinak řečeno nezávislou – proměnnou. V realistickém pojetí bývají instituce považovány nanejvýš za vstupující proměnnou, která určitým způsobem upravuje působení jiných, základních proměnných (například Mearsheimer, 1994–1995, s. 13). Realisté připouštějí tedy pouze *regulativní vliv institucí, to znamená, že instituce podle nich mohou ovlivňovat pouze jednání států*.¹⁴

Teorie hegemonické stability

Teorie hegemonické stability spočívá především na třech následujících základních myšlenkách.¹⁵ Za prvé, podle teorie hegemonické stability *vznik a vývoj režimů determinuje především existence hegemonu* (Haggard – Simmons, 1987, s. 500; Hasenclever – Mayer – Rittberger, 1997, s. 89–90; Keohane, 1980, s. 132; Keohane, 1984, s. 31; Snidal, 1985 c, s. 581). Teorie konkrétně tvrdí, že vznik efektivních mezinárodních režimů podmiňuje existence hegemonické struktury moci, v níž dominuje jedna země. V důsledku oslabení hegemonických struktur můžeme analogicky očekávat přinejmenším oslabování nebo zánik příslušných režimů.

Za druhé, teorie hegemonické stability chápe mezinárodní instituce jako *veřejné statky* (Haggard – Simmons, 1987, s. 502; Hasenclever – Mayer – Rittberger, 1997, s. 88–90; Snidal, 1985 c, zejména s. 590–595). Veřejné statky (*public goods*) slouží k naplnění společného zájmu určité skupiny nebo společenství a vyznačují se dvěma definičními znaky (viz Hasenclever – Mayer – Rittberger, 1997, s. 88–90). Prvním z těchto znaků je nevylučitelnost (*non-exclusion*), tedy nemožnost vyloučit jednotlivé členy skupiny z využívání těchto statků. Jednotnost (*jointness*) pak vytváří druhý definiční znak veřejných statků. Jednotnost spočívá v tom, že přibývajícím členové skupiny – spotřebitelé statků – nesnižují velikost statků dostupných zbytku skupiny.

Za třetí, do myšlenkového jádra teorie hegemonické stability náleží i předpoklad, že v mezinárodní politice dochází k *problémům kolektivního jednání* (Snidal, 1985 c, s. 593–595; viz též Hasenclever – Mayer – Rittberger, 1997, s. 93). V tomto bodě teorie hegemonické stability vychází z teorie kolektivního jednání, předložené Mancurem Olsonem v jeho knize *The Logic of Collective Action* z roku 1965. Podle Olsonovy teorie dochází v sociální realitě často k tomu, že aktéři nejsou schopni dosáhnout společných zájmů, přičemž za dosažení společných zájmů Olson dosazuje právě vytváření veřejných statků (Hasenclever – Mayer – Rittberger, 1997, s. 88–90). Tento problém kolektivního jednání pramení z nevylučitelnosti jako jednoho z výše popsaných znaků veřejných statků. Hrozí totiž, že ačkoli se budou moci všichni aktéři podílet na využívání statků, někteří nebudou ochotni sdílet náklady na jejich vytváření – budou tzv. *černými pasažéry* (*free-riders*). Nevylučitelnost potenciálních „černých pasažérů“ nakonec povede k tomu, že jednotliví členové skupiny nebudou ochotni se na vytváření veřejných statků podílet, a proto nebudou tyto statky vznikat.

Z propojení všech tří základních myšlenek pak vyplývá *role a význam hegemonu*, které teorie hegemonické stability zdůrazňuje. Jak bylo již uvedeno, v podmínkách hegemonie budou mít státy tendenci k tomu nespolutracovat na vytváření veřejných statků. Tento problém může být však překonán tehdy, pokud bude existovat stát, který bude mít dostatečně silné prostředky a motivaci k tomu, aby veřejné statky poskytoval. Protože výraznými prostředky a současně i zájmem (*Hasenclever – Mayer – Rittberger, 1997, s. 89*) na vytváření veřejných statků může v mezinárodních vztazích disponovat především hegemonický stát, spojuje teorie hegemonické stability existenci řádu, spolupráce a institucí s působením hegemonu.¹⁶

Dosavadní výklad myšlenkové podstaty teorie hegemonické stability ukázal, že tato teorie předkládá poměrně značně obsáhlé a propracované myšlenky, týkající se vzniku institucí. Současně je však třeba podotknout, že z prací, zabývajících se touto teorií, není patrné, jakým způsobem tato teorie pohlíží na *vliv institucí*. Vzhledem k absenci explicitního pohledu teorie hegemonické stability na vliv institucí tak není možné říci, že by tato teorie přisuzovala institucím nějaký samostatný vliv a považovala je (vedle moci a zájmů států) za rozhodující faktor mezinárodní politiky.

Moderní realismus

Moderní realismus jako neorealistická teorie, spojená s pracemi *Josepha Grieca*,¹⁷ klade důraz na *snahu zabránit relativním výnosům ostatních států* jako ústřední motivaci státu (*Grieco, 1993 a, s. 127 // vydání – 1988/; Grieco, 1988, s. 602–603*).¹⁸ Moderní realismus považuje proto vznik a přetrvání spolupráce mezi státy za možné, ale obtížné (*Grieco, 1993 c, s. 302; Grieco, 1993 b, s. 729*).¹⁹ Griecova teorie ovšem zároveň uznává, že státy usilují i o absolutní, tedy maximální individuální výnosy (*Grieco, 1993 a, s. 118 // vydání – 1988/; Grieco, 1993 c, s. 303*). Zájmy států se tak často vyznačují tzv. *smíšeným charakterem, tedy konfliktním zájmem o předcházení relativním výnosům i zájmem spolupracovat* (*Grieco, 1988, s. 600–601*).²⁰ V takových situacích pak vzniká stav, který Grieco označuje jako *problémy relativních výnosů* (problémy relativních výnosů z hlediska spolupráce), (*zejména Grieco, 1993 c*).

Pohled moderního realismu na vznik a vliv institucí vychází z jeho předpokladu o snaze zabránit relativním výnosům jako z klíčového motivu zahraničněpolitického jednání států. Hlavní funkci institucí tedy moderní realismus spatřuje v tom, že *zmírňují problémy relativních výnosů* a umožňují státům naplňovat jejich společné zájmy a spolupracovat (*zejména Grieco, 1988, s. 614–620; viz též Grieco, 1993 c, s. 319–320; Grieco, 1993 b, s. 731*). Tato schopnost institucí spočívá především v tom, že přímo snižují rozdíly v relativních výnosech, ale vedle toho mohou rovněž snižovat i citlivost států vůči relativním výnosům. V souladu se svým pohledem na funkci institucí moderní realismus dovozuje, že státy vytvářejí instituce proto, aby jejich prostřednictvím *řešily problémy relativních výnosů* (*Grieco, 1988, s. 615*).

Vedle obecné perspektivy moderního realismu na instituce Grieco také později předložil specifickou variantu této perspektivy v podobě tzv. *teze o příležitosti hlasovat* (*voice-opportunity hypothesis*), (*Grieco, 1993 c*), kterou dále propracoval v případové studii, zabývající se vznikem Hospodářské a měnové unie (Economic and Monetary Union – EMU) Evropské unie (*Grieco, 1995*). Tato teze se přitom zaměřuje na vysvětlení zájmů tzv. *velmocí „druhého řádu“*. Velmocí „druhého řádu“ konkrétně podle Grieca usilují o to, aby pravidla instituce zvyšovala mocenskou symetrii mezi nimi a dominantní velmocí (*Grieco, 1995, s. 36*). Teorie o příležitosti hlasovat přichází v této souvislosti s následující tezí: *„Jestliže státy sdílejí společný zájem a vyjednávají o pravidlech vytvářejících jejich kooperativní ujednání, slabší z vlivných partnerů se budou snažit zajistit takovou podobu pravidel, která jim zajistí dostatek příležitostí k tomu, aby mohly realizovat své snahy a zájmy a tímto způsobem alespoň zabránit zvětšování svého podřízení silnějším partnerům“* (*Grieco, 1995, s. 34*).

Z domněnky moderního realismu, podle níž instituce představují vlivný faktor mezinárodní politiky a mohou státům dokonce do značné míry pomoci vyřešit problémy relativních výnosů, vyplývá určité specifikum moderního realismu jako (neo)realistické teorie. Prvotní práce moderního realismu se v zásadě shodovala se základním realistickým i neo-realistickým pojetím, podle něhož nepředstavují instituce významného činitele mezinárodní reality (Grieco, 1993 a, s. 116 /1. vydání – 1988/). Jak však ukázal nástin myšlenek moderního realismu spojených s institucemi, v dalších pracích již Grieco uznává, že instituce mohou hrát důležitou roli (tento poznatek viz též Hasenclever – Mayer – Rittberger, 1997, s. 122–123). Současně dokonce tvrdí, že význam institucí vytváří vážnou výzvu (neo)realismu, neboť v pojetí tohoto myšlenkového proudu nepřisuzují státy institucím velkou váhu a vyhýbají se intenzivnější spolupráci (Grieco, 1995, zejména s. 26–32). Tento rozpor je podle Griecova názoru třeba odstranit takovou reformulací základních tezí (neo)realismu o institucích, která tomuto přístupu umožní počítat s významem mezinárodních institucí (Grieco, 1995, s. 28–29).

Realismus a instituce

Teoretická perspektiva / hlavní otázky	Vznik institucí – hlavní determinanty	Vliv institucí
Základní realistická perspektiva	Zájmy a moc států	Žádný nebo pouze druhotný regulativní vliv
Teorie hegemonické stability (zejména Keohane, 1980)	Systémové rozložení moci (podle „benevolentní“ verze i zájmy hegemonu)	?
Moderní realismus (Grieco, 1988; Grieco, 1995)	Zájem států předcházet relativním výnosům	Regulativní vliv – instituce zmírňují problémy relativních výnosů a umožňují spolupráci

NEOLIBERALISMUS

Základní neoliberalní perspektiva

Podle neoliberalismu určuje vývoj mezinárodních vztahů především struktura zájmů států (Oye, 1985 a, s. 4–11; Snidal, 1985 b, s. 35; Stein, 1982, s. 300 a 319). Tato struktura podstatným způsobem ovlivňuje, zda mezi státy dochází k harmonii, ke konfliktu nebo ke spolupráci (Oye, 1985 a, s. 6–7; Stein, 1982, s. 300–304; srovnej též Keohane, 1984, s. 51–57). K modelování struktury zájmů a z ní vycházejících situací používají neoliberalové často teorii her. Vedle struktury zájmů však neoliberalismus přisuzuje důležitý vliv i dalším faktorům mezinárodního systému, k nimž patří časový horizont aktérů, počet aktérů, anarchie, vzájemná závislost a také mezinárodní instituce (Keohane, 1984, s. 2–3, 6, 10–11 a 75–78; Oye, 1985 a, s. 11–22; Snidal, 1985 b; Stein, 1982, s. 311–316).

Z neoliberalismu jako z teoretického přístupu vycházejí dvě dílčí teorie mezinárodních vztahů: tzv. situační strukturalismus a neoliberalní institucionalismus (toto dělení viz Haggard – Simmons, 1987; Hasenclever – Mayer – Rittberger, 1997; částečně též Simmons – Martin, 2002). Zatímco situační strukturalismus je spojen především s pracemi Lisy Martinové, Duncana Snidala a Arthura Steina, duchovním otcem a hlavním teoretikem neoliberalního institucionalismu se stal Robert Keohane (Keohane, 1995 /1. vydání – 1982; Keohane, 1984; Keohane, 1989 b). Mezi oběma přístupy existují pouze dvě menší odlišnosti. Za prvé, zatímco situační strukturalismus považuje za dva nejrelevantnější

teoretické modely mezinárodní politiky tzv. koordinační hry (*coordination games*) a kolaborativní hry (*collaboration games*), neoliberální institucionalismus zdůrazňuje význam kolaborativních her, konkrétně věžňovo dilema (*Prisoner's Dilemma*), (viz též *Hasenclever – Mayer – Rittberger, 1997; k oběma typům her podrobněji viz níže*). Za druhé, neoliberální institucionalismus nepoužívá pro rozpracování problémů kolektivního jednání pouze teorie her, ale i dalších modelů používaných v mikroekonomii, především teorie kolektivního jednání a teorie tržního selhání (*market failure*), (viz též *Haggard – Simmons, 1987, s. 499*).

Ve svém pohledu na *instituce* vychází jak situační strukturalismus, tak i neoliberální institucionální z teze, že *instituce* pomáhají státům *odstraňovat problémy kolektivního jednání*²¹ (*Keohane, 1984; Oye, 1985 a, s. 11, 16–17 a 20; Stein, 1982, s. 304–311; Snidal, 1985 a, s. 926*). Tyto problémy představují podle neoliberálů v mezinárodní politice častý jev (*Keohane, 1984, s. 65 a 67–69; Oye, 1985 a, s. 1; Snidal, 1985 b, s. 28; Snidal, 1985 a, s. 923–925*). Dochází k nim konkrétně tehdy, když racionální aktéři, pro něž by bylo výhodné spolupracovat, nejsou spolupráce schopni. K modelování problémů kolektivního jednání neoliberálové používají již zmíněné herně-teoretické modely, zejména koordinační hry a kolaborativní hry. Následně podle nich dochází tedy k tzv. *koordinačním problémům* a ke *kolaborativním problémům*. Konkrétní *funkce, které instituce podle neoliberálního plní, pak vyplývají z těchto konkrétních problémů kolektivního jednání* (podrobněji viz následující část, věnovaná situačnímu strukturalismu).

Instituce mají tedy podle neoliberálního v zásadě *regulativní vliv*, neboť umožňují státům jednat způsobem, který vede k řešení problémů kolektivní akce a ke spolupráci. Pojetí institucí jako faktorů odbourávajícího problémy kolektivního jednání slouží neoliberálům i pro vysvětlení vzniku institucí. Vycházejí totiž z tzv. *funkcionálního vysvětlení*, které spatřuje za *vznikem institucí* právě *racionální odpověď států na problémy kolektivního jednání* (zejména *Keohane, 1984, s. 80; Stein, 1982, s. 307*).

Situační strukturalismus

Hlavní práce situačního strukturalismu se v podstatné míře soustředí na otázku vlivu institucí. V souvislosti se *vznikem institucí* situační strukturalisté vycházejí ze základního neoliberálního pojetí, které spojuje vznik institucí se snahou států *řešit problémy kolektivního jednání*. Vznik institucí proto podle situačních strukturalistů determinují *zájmy států a jejich struktura*.

Podstatně větší pozornost věnuje situační strukturalismus *roli institucí*. Situační strukturalisté sdílejí základní neoliberální tezi, že instituce pomáhají státům *řešit problémy kolektivního jednání*. V duchu základního neoliberálního pojetí situační strukturalismus rovněž modeluje problémy kolektivního jednání prostřednictvím herně-teoretických modelů. V pracích situačních strukturalistů se opakují *především* dva následující *hlavní typy herně-teoretických modelů* a z nich vyplývajících problémů kolektivního jednání: koordinační hry (koordinační problémy) a kolaborativní hry (kolaborativní problémy), (*Martin, 1992; Snidal, 1985 a, s. 923; Stein, 1982*).

Základními znaky každé hry jsou: 1) počet hráčů, 2) počet strategií každého hráče, 3) preference každého hráče (*Drulák, 2003, s. 94–95*). S tímto vymezením souvisí několik hlavních předpokladů a definicí. Teorie her v prvé řadě přistupuje k aktérům jako k racionálním a vzájemně závislým hráčům, kteří potřebují k rozhodování informace o rozhodnutí ostatních hráčů. Podle dalšího předpokladu mají hráči stabilní preference, na jejichž základě si stanovují cíle a volí strategie k dosažení cílů. Z preferencí hráče vyplývá užitková funkce (*utility function*) hráče a její hodnoty (*pay-offs*), o jejichž maximalizaci každý hráč usiluje.

Koordinační hry (a koordinační problémy) se vyznačují dvěma rovnovážnými body, které jsou oba pareto-optimální (*Drulák, 2003, s. 97–99; srovnej též Stein, 1982, s. 309–311*).²² Existence dvou pareto-optimálních bodů se však stává problémem tehdy,

pokud hráči nemohou komunikovat a dohodnout se tedy na zvolení stejné strategie. Jiný problém v koordinační hře vznikne v situaci, kdy je výhra v bodech Nashovy rovnováhy rozdělena nerovnoměrně. Každý z hráčů bude pak preferovat jinou strategii.

Naproti tomu pro *kolaborativní hry* a problémy je typický pouze jeden bod Nashovy rovnováhy, který však zároveň není pareto-optimální (Drulák, 2003, s. 100–101; srovnej též Keohane, 1984; Stein, 1982, s. 304–308). Tento výsledek vyplývá ze skutečnosti, že hráči v této hře mají silný důvod dohodu porušit nebo se obávat, že bude porušena. Typickým příkladem kolaborativní hry je vězňovo dilema.

V pojetí situačního strukturalismu mohou instituce napomáhat státům oba uvedené problémy kolektivního jednání odstraňovat a umožňují jim tedy spolupráci. Instituce umožňují spolupráci v podmínkách *koordinačních problémů* tím, že jejich existence *usměrňuje určitým způsobem očekávání aktérů* a tím řeší problém existence více rovnovážných bodů, které jsou pareto-optimální (Stein, 1982, s. 314). V situacích *kolaborativních problémů* instituce *vymezují konkrétní typy jednání a zajišťují, že toto jednání je dodržováno* (Stein, 1982, s. 312). Ačkoli se situační strukturalisté v hlavní rovině drží teze, že státy sledují dané zájmy, současně připouštějí, že *instituce mohou rovněž ovlivňovat tyto zájmy*, tedy měnit samostatnou konstelaci zájmů v mezinárodním systému (Oye, 1985 a, s. 11; Stein, 1982, s. 322).

Neoliberální institucionalismus

Stejně jako situační strukturalisté, domnívají se i neoliberální institucionalisté, že instituce vznikají proto, že je to v zájmu států. Neoliberální institucionalismus jde ale ve své analýze vzniku institucí podstatně dále než situační strukturalismus. Základem neoliberálního institucionalismu je tzv. *funkcionální teorie režimů*, podrobně rozpracovaná v Keohanově díle *After Hegemony* (Keohane, 1984). Hlavní teze neoliberálního institucionalismu vysvětlující vznik institucí tedy rovněž vychází z této teorie. Funkcionální teorie režimů předkládá tzv. *funkcionální typ vysvětlení vzniku institucí*. Jde o vysvětlení, které hledá „*příčiny na základě jejich důsledků*“ (Keohane, 1984, s. 80; viz též Hasenclever – Mayer – Rittberger, 1997, s. 36). Příčinou „*poptávky*“ států po institucích jsou podle neoliberálního institucionalismu tedy *funkce, které instituce plní*.

Při výstavbě argumentu o funkci institucí Keohane vychází z předpokladu, že v mezinárodní politice dochází k problémům kolektivního jednání (Keohane, 1984, s. 67–69). Přitom se Keohane domnívá, že anarchické prostředí mezinárodních vztahů se svou povahou blíží k modelu vězňovo dilematu. Ačkoli mají státy zájem kooperovat, ke kooperaci nedochází. Stát se totiž obává, že ostatní státy podmínky dohodnuté spolupráce nedodrží a že jeho snaha dosáhnout určitého cíle bude kvůli nezdaru společného úsilí, na němž je dosažení cíle založeno, zmařena. Keohane však současně v duchu neoliberálního pohledu předpokládá i to, že státy mohou problém vězňovo dilematu za určitých podmínek překonat. Tyto podmínky jsou splněny například tehdy, pokud kooperace probíhá dlouhodobě a opakovaně (Keohane, 1984, s. 75–84; srovnej též Oye, 1985 a).

Určité Keohanovo specifikum nicméně spočívá v tom, že vedle herně-teoretických modelů používá k argumentům o problémech kolektivního jednání také teorii kolektivního jednání a zejména *teorii tržního selhání*, zdůrazňující absenci centralizované autority a roli nejistoty (nedostatku informací) a transakčních nákladů. Instituce pak podle Keohany funkcionální teorie režimů především zmírňují právě tři zmíněné strukturální nedostatky mezinárodní politiky. Za prvé, instituce *vytvářejí standardy jednání* (Keohane, 1984, s. 88–89). Keohane uznává, že navzdory existenci institucí zůstávají státy suverénní a není tedy možné se domnívat, že instituce nastolují v mezinárodním systému centralizovanou autoritu na systémové úrovni. Přínosem institucí není však jejich formální právní status, který by zaručoval vynutitelnost dohod, ale to, že vytvářejí standardy, které definují určité vzorce chování.

S těmito vzorci chování úzce souvisí druhá základní funkce institucí, kterou je *snižování nejistoty a poskytování informací* (Keohane, 1984, s. 92–95). Tím, že mezinárodní

instituce poskytují standardy pro vyhodnocování jednání, dávají státům kritéria pro posuzování jednání ostatních. Stát tak díky mezinárodním institucím získává informace o úmyslech dalších států, které se na dané kooperaci podílejí. Na základě těchto dvou funkcí instituce odstraňují z mezinárodní politiky základní překážku pro kooperaci – nejistotu, vyplývající z nedostatku informací o záměrech dalších aktérů – a umožňují kooperaci. Třetí důležitou funkcí institucí je *snižování transakčních nákladů*. Instituce existující v určité oblasti spolupráce může být v této souvislosti využita pro zahájení spolupráce i v dalších, souvisejících oblastech (Keohane, 1984, s. 89–92).

Instituce podle neoliberalních institucionalistů (stejně jako podle základního neoliberalního vysvětlení) *ovlivňují tedy mezinárodní politiku tím, že pomáhají řešit problémy kolektivního jednání*. Keohane však ve svých pracích současně připouští, že mezinárodní instituce *mohou mít vedle regulativního vlivu též vliv konstitutivní* (Keohane, 1989 b, s. 5). Na jednu stranu opakuje, že jeho základním argumentem je, že mezinárodní instituce regulují jednání států a že zájmy států jsou dány nezávisle na institucích. Na druhou stranu ale Keohane připouští, že instituce mohou mít i konstitutivní funkci a konstituovat zájmy aktérů (přestože zároveň dodává, že domácí zájmy a anarchie v mezinárodních vztazích mají podstatnější vliv na podobu zájmů).

Neoliberalismus a instituce

Teoretická perspektiva / hlavní otázka	Vznik institucí – hlavní determinanty	Vliv institucí
Základní neoliberalní perspektiva	Zájem států řešit problémy kolektivního jednání	Regulativní vliv – zmírňují <i>problémy kolektivního jednání</i> , možnost konstitutivního vlivu
Situační strukturalismus (Stein, 1982; Snidal, 1985 a)	Viz základní neoliberalní perspektiva	Regulativní vliv – zmírňují <i>koordináční a kolaborativní problémy</i> , možnost konstitutivního vlivu
Neoliberalní institucionalismus (Keohane, 1984; Keohane, 1989 b)	Viz základní neoliberalní perspektiva	Regulativní vliv – zmírňují <i>kolaborativní problémy, transakční náklady a nejistotu</i> , možnost konstitutivního vlivu

KONSTRUKTIVISMUS

Základní konstruktivistická perspektiva

Jako obecný metateoretický přístup zahrnuje konstruktivismus jak ontologické, tak i epistemologické předpoklady (Adler, 2002, s. 96; Fearon – Wendt, 2002, s. 52; Ruggie, 1998 b, s. 856).²³ V *ontologické rovině* se konstruktivismus vyznačuje především důrazem na roli *sdílených idejí* (Adler, 2002, s. 100–101; Katzenstein – Keohane – Krasner, 1998, s. 679–680; Ruggie, 1998 b, s. 879; Fearon – Wendt, 2002, s. 57). Sdílené ideje mohou existovat například v podobě diskurzu, identit nebo norem. Dále konstruktivisté tvrdí, že *zájmy a identita států* nejsou trvalé a předem dané, ale *jsou určovány ideovými strukturami*, v nichž státy existují.

Ve srovnání s ontologickými předpoklady vystupují v *epistemologické rovině* výrazněji do popředí *rozdíly mezi třemi myšlenkovými proudy konstruktivismu*, tedy mezi kon-

venčním (naturalistickým, modernistickým), *kritickým* (neoklasickým, lingvistickým modernistickým) a *postmoderním* (radikálním) konstruktivismem (zde zvolená terminologie viz Katzenstein – Keohane – Krasner, 1998; srovnej Adler, 2002; Ruggie, 1998 b). Konvenční a kritický konstruktivismus na rozdíl od konstruktivismu postmoderního usilují o vědecké poznání reality (Adler, 2002, s. 95, 97–98 a 107; Fearon – Wendt, 2002, s. 56–57; Katzenstein – Keohane – Krasner, 1998, s. 676–677; Ruggie, 1998 b, s. 881). Nicméně odlišnost existuje i mezi konvenčním a kritickým konstruktivismem, zejména v pohledu na vhodnost kauzálních vysvětlení při studiu sociální reality (Adler, 2002, s. 101; Fearon – Wendt, 2002, s. 56–57; srovnej též Katzenstein – Keohane – Krasner, 1998, s. 676–677). Zatímco kritičtí konstruktivisté mají vůči této možnosti výhrady, konvenční konstruktivisté se k ní staví vstřícněji. Tato skutečnost vytváří určité pojetí mezi pozicemi některých konvenčních konstruktivistů (například Checkel, 1999) a pozitivismem jako epistemologickým přístupem vyznávaným většinou realistů a liberálů.

Existující konstruktivistická literatura ukazuje, že *konstruktivisté dosud věnovali více pozornosti vlivu institucí než jejich vzniku*. Z obecných myšlenek konstruktivistů i z jejich myšlenek souvisejících se všeobecnými institucemi nicméně vyplývá určitá teze, týkající se vzniku institucí. Podle této teze *vznik specifických institucí* (v dané oblasti a období mezinárodních vztahů) do značné míry *ovlivňují právě všeobecné instituce* a jejich povaha (Hasenclever – Mayer – Rittberger, 1997, s. 155 a 157–158; viz též Reus-Smit, 1997). Z tohoto pojetí tedy například plyne, že existenci současných režimů a MO do značné míry podmiňují současné všeobecné instituce, tedy zejména instituce jako suverenity, diplomacie nebo mezinárodní právo.

Myšlenky konstruktivistů, týkající se *vlivu institucí*, patří k hlavním myšlenkám konstruktivismu jako takového. Jeden z klíčových rysů konstruktivismu spočívá totiž v tom, že tento přístup přisuzuje institucím *konstitutivní funkci*. Podle tohoto pojetí instituce konstituují samotné identity a zájmy států (Hasenclever – Mayer – Rittberger, 1997, s. 138–139; Keohane, 1989 a, s. 144; Ruggie, 1998 b, s. 871–874). Z toho vyplývá, že instituce nepředstavují důsledky zájmů aktérů, ale nutnou podmínku pro existenci těchto zájmů i identit (Hasenclever – Mayer – Rittberger, 1997, s. 138–139). Vliv mezi institucemi a identitami však konstruktivisté chápou jako obousměrný; identity aktérů a instituce se „vzájemně konstituují“ (Wendt, 1994, s. 389). Z konstitutivní funkce institucí plyne i to, že instituce definují samotný význam jednání (Hasenclever – Mayer – Rittberger, 1997, s. 163).

Tezi o konstitutivním působení institucí konstruktivisté vztahují především k všeobecným institucím zastoupeným všeobecnými normami, ale současně ji uplatňují i v případě specifických institucí. Jak naznačuje již samotná konsenzuální Krasnerova definice režimu zmíněná i v první části této konzultace, normy vytvářejí vedle zásad, pravidel a rozhodovacích procedur jeden z komponentů režimů. Z toho vyplývá, že stejně jako všeobecné normy, i *specifické normy zapuštěné v režimech podle konstruktivistů regulují a především konstituují identity a zájmy aktérů* (Hasenclever – Mayer – Rittberger, 1997, s. 154–176; Kratochwil – Ruggie, 1986, s. 767 a 770; Ruggie, 1995 /1. vydání – 1982/). Vliv MO zase konstruktivisté spojují s argumentem, že *MO představují jednoho z hlavních činitelů při konstrukci sociální reality* (Barnett – Finnemore, 1999; Barnett – Finnemore, 2004). Současně také MO obdobně jako režimy zahrnují podle konstruktivistů vedle cílů a rozhodovacích procedur i *sdílené ideje (kultury), které ovlivňují identity, zájmy a jednání států*, sdružujících se a působících v těchto organizacích.

Teze o legitimním sociálním účelu

Jednoho z prvních konstruktivistů, věnujícího se institucím obsáhlejším způsobem, představuje John Ruggie.²⁴ Ve své *tezi o sociálním účelu* se Ruggie na pozadí globálních ekonomických režimů zabývá otázkami vzniku, formy, změny a vlivu režimů (Ruggie, 1995 /1. vydání – 1982/). V prvé řadě upozorňuje v souladu s obecným konstruktivistickým předpokladem na to, že režimy jsou zapuštěny ve všeobecných institucích. V jeho po-

jetí jsou tyto instituce spojeny s tzv. *legitimním sociálním účelem (social purpose)*, tedy s *intersubjektivně sdílným pojetím účelu politických institucí*.

V souvislosti se vznikem režimů Ruggie na jednu stranu přiznává určitý význam realistické teorii hegemonické stability. Uznává totiž, že existence režimu vsuktu do určité míry závisí na soustředění moci v rukou hegemonu. Realistický důraz na hegemonii ovšem podle jeho názoru nevysvětluje konkrétní obsah režimů. Tento obsah se totiž odvíjí právě od zmíněného legitimního sociálního účelu (Ruggie, 1995, s. 198–199 a 201–214 /1. vydání – 1982/). V případě globálních ekonomických režimů vzniklých po druhé světové válce byl tímto účelem tzv. „zapuštěný liberalismus“ (*embedded liberalism*) jako doktrína syntetizující intervenční ekonomickou politiku na úrovni národních států s multilaterální ekonomickou spoluprací na mezinárodní úrovni. Přes určité specifické odchylky přitom západní svět sdílel sociální účel, definovaný na bázi „zapuštěného liberalismu“, jako jednotná entita.

I změny režimů nereflektují podle teze o sociálním účelu pouze posuny v mezinárodním rozložení moci, ale do značné míry se řídí legitimním sociálním účelem (Ruggie, 1995, s. 200–201 a 220–222 /1. vydání – 1982/). Ruggie ve své analýze uznává, že globální měnový režim prodělal v důsledku opuštění směnitelnosti dolaru za zlato v roce 1971 četné změny. Šlo však spíše o změny nástrojů (pravidel a rozhodovacích procedur) než základních zásad (principů a norem) režimu. Podle Ruggieho byly tyto změny vedeny „zapuštěným liberalismem“ jako sociálním účelem spíše než oslabením Spojených států.

Navíc to, *jestli je režim dodržován*, je třeba hodnotit podle intersubjektivního ohodnocení úmyslů a důsledků relevantních činů v rámci obecného normativního rámce (Ruggie, 1995, s. 196 a 221 /1. vydání – 1982/). V tomto směru se Ruggieho chápání režimů blíží teorii komunikativní akce, neboť chápe komunikaci a diskurz jako klíčové zdroje, které určují dodržování závazků, vyplývajících z režimu (viz níže). Například Francie po vnitropolitických nepokojích na konci šedesátých let získala na základě své argumentace od členů *Všeobecné dohody o clech a obchodu (General Agreement on Trade and Tariffs – GATT)* svolení k ochranným opatřením proti dovozům. „Objektivní“ pravidla nicméně k ničemu takovému neopravňovala (Kratochwil – Ruggie, 1986, s. 765).

Vedle vlivu všeobecných institucí ovšem přiznává Ruggie vliv i samotným režimům (Ruggie, 1995, s. 199 a 214–220 /1. vydání – 1982/). *Ekonomické režimy* konkrétně podle Ruggieho perspektivy *podněcují ke vzniku takových privátních transakčních toků, které v pojetí aktérů korespondují se sociálním účelem* (a s mocí), ležícím v základech režimu. Řada privátních transakčních toků, které se objevily po druhé světové válce, tak podle Ruggieho vznikla v rámci snahy poskytnout oporu existujícím režimům. Jinými slovy řečeno, režimy podle teze o sociálním účelu náleží k faktorům ovlivňujícím proces transnacionalizace.

Přístup komunikativní akce

Jako jedna z prvních konstruktivistických perspektiv se ve vztahu k institucím v MV etabloval i tzv. přístup komunikativní akce. Tento přístup vychází z kritického konstruktivismu a mezi jeho přední představitele náleží *Friedrich Kratochwil* a *Harald Müller* (například Kratochwil, 1989; Müller, 1993).²⁵ Stejně jako kritický konstruktivismus obecně se i tento přístup vyznačuje subjektivním přístupem k hermeneutice²⁶ (Adler, 2002, s. 97). Podle tohoto přístupu jsou *sociální struktury konstituovány jazykovými strukturami* a vědomí (*consciousness*) může být tedy studováno pouze prostřednictvím analýzy jazyka.

Přístup komunikativní akce se v souvislosti s institucemi zaměřuje především na otázku *dodržování závazků (compliance)*, vyplývajících z *existence institucí, zejména režimů (Hasenclever – Mayer – Rittberger, 1997, s. 176–185)*. Tyto instituce jsou podle uvedeného přístupu v souladu s obecným konstruktivistickým pojetím zakotveny v *hlubších normativních strukturách*, tedy ve všeobecných institucích. Neodmyslitelnou součástí režimů dále vytváří komunikace příslušných aktérů. Dodržování závazků spojených s režimy a do značné míry tedy i přetrvání režimů pak závisí na *kommunikativním jednání*. V rámci ko-

munikativního jednání se aktéři snaží o vzájemné porozumění, usilující prostřednictvím přesvědčivé argumentace o koordinaci sociálního jednání.

Existence režimů tak závisí na *praktickém diskurzu* aktérů (*Hasenclever – Mayer – Ritterberger, 1997, s. 176; Müller, 1993, s. 386*). Pod praktickým diskurzem rozumíme diskuzi aktérů určitého společenství, usilující o vytváření a obnovování konsenzu ohledně společných norem jednání, jakož i o interpretaci a správnou aplikaci uvedených norem v konkrétních situacích. Selhání praktického diskurzu pak ústí i v selhání příslušných režimů. Režimy jsou v tomto pojetí trvalým předmětem diskurzivních „střetů“ mezi aktéry, v nichž „vítězí“ argumenty, které výraznějším způsobem korespondují s hlubšími normativními strukturami, v jejichž rámci dané režimy existují.

Mezi příklady tohoto pojetí dodržování závazků patří například soubor tří Müllerových případových studií, zabývajících se událostmi, probíhajícími v osmdesátých letech a spojenými se třemi bezpečnostními režimy (*Müller, 1993*). Konkrétně jde o politiku Reaganovy administrativy vůči *Smlouvě o antibalistických střelách* (Anti-Ballistic Missiles Treaty – ABM), o umístění radaru včasného varování sovětskou vládou v Krasnojarsku a o přístupu Spolkové republiky Německo ke kontrole jaderného exportu. Uvedené studie se sice soustředí na *vnitropolitické*, nikoli mezinárodní *diskurzy*, ale přesto názorně odrážejí výše zmíněnou obecnou logiku přístupu komunikativního jednání. V každé ze zkoumaných situací došlo ke střetu mezi vládou, porušující některé zásady příslušného režimu, a domácími skupinami zainteresovanými na jejich dodržování. Těmto skupinám se také na základě argumentů, opírajících se o obecnější normativní struktury, podařilo získat v souvisejících diskuzích navrch.

Například prezident USA Ronald Reagan zpochybil v rámci *Strategické obranné iniciativy* (Strategic Defence Initiative – SDI) základní principy režimu Smlouvy ABM jako vzájemnou zranitelnost a strategickou stabilitu (*Müller, 1993, s. 363–368*). Tento postoj se setkal s odporem několika vnitropolitických skupin, jmenovitě Ministerstva zahraničí, odborníků na kontrolu zbrojení a Kongresu, jakož i dalších západních států. Argumenty vznesené odpůrci přitom rezonovaly se třemi referenčními rámci (*frames of reference*), v nichž byl režim zapuštěn. Konkrétně šlo o zásadu odstrašení, o zásadu kontroly zbrojení jako součást bezpečnostní politiky a o právo Senátu na spolurozhodování. Podle Müllerovy analýzy by bez existence zmíněných referenčních rámců nemohl odpor proti SDI dosáhnout takové soustředěnosti a odhodlanosti.

Konstruktivismus a instituce

Teoretická perspektiva / hlavní otázky	Vznik institucí – hlavní determinanty	Vliv institucí
Základní konstruktivistická perspektiva	Vznik specifických institucí – všeobecné instituce	Regulativní i konstitutivní vliv (konstituují zájmy a identity aktérů)
Teze o sociálním účelu (Ruggie, 1995)	Vznik režimů – legitimní sociální účel (a rozložení moci)	Všeobecné instituce – viz základní perspektiva režimy – ovlivňují charakter transnacionálních interakcí
Přístup komunikativní akce (Kratochwil, 1989; Müller, 1993)	<i>Nezabývá se přímo touto otázkou</i>	Všeobecné instituce – vymezují legitimní diskurzivní argumenty (tímto způsobem ovlivňují přetrvání režimů)

ZÁVĚREM

Stejně jako obecné předpoklady realismu, neoliberalismu a konstruktivismu o mezinárodních vztazích, také *myšlenky těchto přístupů, týkající se mezinárodních institucí, se výrazně liší*. Zatímco podle *základní realistické perspektivy vztahující se k institucím* stojí v pozadí vzniku institucí zájmy a moc států, *obdobná perspektiva neoliberalismu* v této souvislosti zdůrazňuje strukturu zájmů států a z ní vyplývající problémy kolektivního jednání. S *konstruktivismem* jako takovým se nepojí žádný *širším způsobem sdílený* pohled na vznik institucí jako obecné kategorie. *Většina konstruktivistů* se nicméně domnívá, že vznik specifických institucí ovlivňují všeobecné instituce, v nichž jsou specifické instituce zapuštěny.

Všechny tři přístupy se dále výrazně liší v závažnosti role, kterou institucím přisuzují. Podle realistů instituce pouze omezeným způsobem regulují jednání států, neboť jejich vliv je buď zcela dán, nebo podstatně určován zájmy a mocí států. Neoliberálové spatřují v institucích podstatný faktor mezinárodních vztahů, jelikož instituce podle jejich přesvědčení umožňují státům odstraňovat problémy kolektivního jednání. I hlavní linie neoliberálního argumentu ovšem zdůrazňuje (pouze) regulativní funkci institucí. Naopak konstruktivisté spojují s institucemi i konstitutivní působení. V jejich pojetí totiž instituce nejen regulují jednání aktérů, ale současně i konstituují jejich identity a zájmy.

Jednotlivé teorie, vycházející z realismu, z neoliberalismu a z konstruktivismu, logicky zpravidla nabízejí specifické uchopení argumentů, vyskytujících se v základních perspektivách uvedených přístupů. Situační strukturalismus a neoliberální institucionální přístup jako dvě dílčí teorie neoliberalismu i základní neoliberální perspektiva se shodují v tom, že instituce odstraňují problémy kolektivní akce a že státy vytvářejí instituce za účelem řešení těchto problémů. Obě zmíněné neoliberální teorie se nicméně liší v přesném vymezení funkcí institucí v podmínkách problémů kolektivní akce. Podle neoliberálních institucionalistů představují instituce (v původním pojetí teorie) odpověď na kolaborativní problémy, zatímco podle situačních strukturalistů vznikají instituce i v reakci na koordinační problémy. Specifickým znakem neoliberálního institucionálního je dále i to, že státy podle něj nevytvářejí instituce pouze proto, aby čelily kolaborativním problémům, ale i ve snaze vypořádat se s vysokými transakčními náklady a s nejistotou.

Obdobně i jednotlivé konstruktivistické teorie přicházejí s celou řadou specifických perspektiv. Například teze o sociálním účelu doplňuje k obecnému konstruktivistickému přesvědčení o konstitutivním působení institucí tvrzení, že režimy ovlivňují charakter transnacionálních interakcí. Přístup komunikativní akce se soustřeďuje na problematiku dodržování závazků, vyplývajících z existence režimů. Tento přístup se domnívá, že dodržování těchto závazků, do značné míry odvíjí od souladu mezi argumenty používanými v diskuzích ohledně dodržování uvedených závazků a všeobecnými institucemi.

Výše předložený popis současných teorií mezinárodních institucí ovšem ukazuje i na výraznější odlišnost mezi základní realistickou perspektivou a moderním realismem jako jednou realistickou teorií. Mezi základní realistickou perspektivou a realistickými teoriemi existuje na jednu stranu výrazné pojitko, které spočívá v tom, že podle všech realistických perspektiv nepřekračuje působení institucí regulativní vliv. Na druhou stranu se však realistické perspektivy liší v otázce vzniku institucí a zejména míry jejich vlivu. Zatímco základní realistická perspektiva i teorie hegemonické stability spojují vznik institucí se zájmy silných států, moderní realismus v této souvislosti zdůrazňuje společný zájem států na řešení problémů relativních výnosů. Podle základní realistické perspektivy dále působení institucí buď zcela vyplývá ze zájmů a moci států, nebo je těmito faktory silně podmíněno. Naopak podle moderního realismu mají instituce podstatnější vliv, neboť umožňují státům zmírňovat problémy relativních výnosů a následně spolupracovat.

Teoretické přístupy k mezinárodním institucím – vznik a vliv institucí

Teoretický přístup (jeho základní perspektiva) / hlavní otázky	Vznik institucí – hlavní determinanty	Vliv institucí
Realismus	Zájmy a moc států	Žádný nebo pouze druhotný regulativní vliv
Neoliberalismus	Zájem států řešit problémy kolektivního jednání	Podstatný regulativní vliv – zmírňují problémy kolektivního jednání
Konstruktivismus	Vznik specifických institucí – všeobecné instituce	Regulativní i konstitutivní vliv

¹ Ačkoli jde o práce rozsahově odpovídající délce této konzultace, tyto práce nevěnují vlastnímu nástinu teoretických přístupů celý svůj obsah (zabývají se i dalšími otázkami, spojenými s mezinárodními institucemi). Také monografie Šárky Waisové (Waisová, 2003) věnuje teoriím pouze část svého obsahu.

² Navzdory obsahové shodě však mezi uvedenými přehledy existují terminologické rozdíly. Zatímco Simmonsová a Martinová (Simmons – Martin, 2002) označují neoliberalismus jako racionalistický funkcionalismus, Hasenclever a jeho kolegové (Hasenclever – Mayer – Rittberger, 1997) používají namísto termínu konstruktivismus pojmenování kognitivismus. Bližší rozbor ovšem ukazuje, že jde o odlišnosti pouze terminologické povahy. Pro větší srozumitelnost výkladu dávám přednost konvenčním označením diskutovaných přístupů, tedy označením neoliberalismus a konstruktivismus.

³ Vliv institucí označuje za jednu ze základních otázek teoretického studia mezinárodních institucí většina prací, zabývajících se uvedeným studiem (Hasenclever – Mayer – Rittberger, 1997, s. 1; Levy – Young – Zürn, 1995, s. 268–269; Mearsheimer, 1994–1995, s. 7; Simmons – Martin, 2002, s. 192). Vedle vlivu institucí uvádějí tyto práce jako další důležitou otázku také vznik institucí (Hasenclever – Mayer – Rittberger, 1997, s. 1; Levy – Young – Zürn, 1995, s. 268–269; Simmons – Martin, 2002, s. 192).

⁴ Obchodní, republikánský a institucionální liberalismus představují tři základní směry liberalismu (viz Keohane, 1990; Zacher – Matthew, 1995; viz též například Grieco, 1993 a /1. vydání – 1988/; Viotti – Kauppi, 1999, s. 202 /1. vydání – 1987/).

⁵ Uvedené výčty hlavních teoretických přístupů k mezinárodním vztahům se sice liší v tom, jaké přístupy označují za hlavní, ale existuje mezi nimi určitý společný základní jmenovatel, podle něhož k těmto přístupům patří právě realismus, liberalismus a konstruktivismus.

⁶ Za tři hlavní myšlenkové proudy současného liberalismu považují teorii vzájemné závislosti (zejména Keohane – Nye, 1977), teorii demokratického míru (zejména Doyle, 1995 /1. vydání – 1986/) a neoliberalismus. Každý z těchto přístupů totiž nyní představuje hlavní proud jednoho ze tří tradičních širších liberálních směrů, tedy obchodního (teorie vzájemné závislosti), republikánského (teorie demokratického míru) a institucionálního (neoliberalismus) liberalismu.

⁷ Pravidla přítom můžeme chápat jako „výroky, které zakazují, vyžadují, nebo povolují určité druhy jednání“ (Ostrom, 1990, s. 139, citováno dle Simmons – Martin, 2002, s. 194).

⁸ Například idealismus a funkcionalismus jako klasické proudy institucionálního liberalismu, vznikající již v první polovině 20. století, nelze hodnotit jako ryzí sociálněvědní teorie, neboť vedle teoretických prvků obsahují i explicitně normativní prvky.

⁹ Nepopírám, že jednotlivé teorie institucí vznikaly již v předcházejícím období. Šlo zejména o teorie a teoretické perspektivy, vycházející z realismu, z neofuncionalismu a z anglické školy.

¹⁰ K předchozím myšlenkovým proudům liberalismu, zabývajícím se výrazným způsobem institucemi, patřily idealismus, funkcionalismus a neofuncionalismus. Jak jsem však uvedl výše, není zřejmé, zda lze idealismus nebo funkcionalismus považovat za sociálněvědní teorie.

¹¹ Některé části tohoto oddílu představují upravené části autorovy práce (Karlas, 2007).

¹² Anonymní oponent zpochybnil toto tvrzení tím, že mezi instituce patří také rovnováha moci a že realisté vždy přisuzovali rovnováze moci značný význam. V oboru MV ani v realismu samostatném však neexistuje konsenzus o tom, že rovnováha moci představuje mezinárodní instituci.

¹³ Rozlišení mezi těmito dvěma druhy vlivu institucí lze najít u Roberta Keohana a Lisy Martinové (Keohane – Martin, 2003).

- ¹⁴ Zatímco regulativní působení institucí ovlivňuje pouze jednání aktérů, konstitutivní působení má vliv na zájmy aktérů (viz Keohane, 1989 b, s. 5–6).
- ¹⁵ V této konzultaci mám pod pojmem teorie hegemонické stability na mysli tzv. užší pojetí této teorie. V tomto pojetí vychází daná teorie ze souboru několika specifických myšlenek o roli hegemonu v mezinárodních vztazích, které budou definovány níže. Hlavní myšlenky „užší“ teorie hegemонické stability se objevily v práci Charlese Kindlebergera *The World in Depression 1929–1939* z roku 1973. Tezím o specifické roli hegemonu, spojeným s touto teorií, se dále dostalo rozvinutí na počátku osmdesátých let, zejména v pracích Roberta Gilpina (Gilpin, 1981) a Roberta Keohana (Keohane, 1980; částečně též Keohane, 1984). Naproti tomu podle širšího pojetí představuje podstatu teorie hegemонické stability poměrně obecná teze, podle níž hegemonie určitým způsobem ovlivňuje mezinárodní politiku (toto rozlišení viz Hasenclever – Mayer – Rittberger, 1997, s. 100; Snidal, 1985 c, s. 586).
- ¹⁶ Práce, zabývající se teorií hegemонické stability, rozlišují mezi tzv. „donucující“ a „benevolentní“ verzí teorie (Haggard – Simmons, 1987; Hasenclever – Mayer – Rittberger, 1997; Snidal, 1985 c). Mezi těmito verzemi existují tři základní odlišnosti. Za prvé, zatímco podle „donucující“ verze je rozhodující relativní mocenský potenciál hegemonu, „benevolentní“ verze se soustředí na absolutní moc hegemonu (Snidal, 1985 c, s. 588–589, též s. 584–585). Za druhé, jestliže podle „donucující“ verze vyplývají zájmy hegemonu na vytváření institucí plně z jeho (relativního) mocenského postavení, „benevolentní“ verze považuje za primární zájmy hegemonu (Snidal, 1985 c, s. 589–590). Za třetí, zatímco podle „donucující“ verze hegemon tvoří a udržuje instituce především pomocí mocenského donucení, podle „benevolentní“ verze hegemon spoléhá na poskytování různých výhod ostatním státům (Haggard – Simmons, 1987, s. 502–503; Hasenclever – Mayer – Rittberger, 1997, s. 90–91; Snidal, 1985 c, s. 585–588).
- ¹⁷ Jako moderní realismus označují Griecovu teorii Hasenclever a jeho kolegové (viz Hasenclever – Mayer – Rittberger, 1997, s. 84–85).
- ¹⁸ Myšlenka spojující jednání států se snahou předejít relativním výnosům se objevovala již v předchozích pracích neorealismu (Waltz, 1979, s. 105), které však na tuto snahu nekladly takový důraz jako moderní realismus. Význam, jež přisuzuje moderní realismus relativním výnosům, souvisí především s předpokladem neorealismu o povaze anarchie jako řídicího prvku mezinárodního systému (Grieco, 1993 a, s. 126–127 /1. vydání – 1988/). Podle neorealismu anarchie jako absence autority znamená zejména to, že nemůže být zabráněno násilí. Proto musí každý stát v první řadě usilovat především o zajištění vlastního přežití a bezpečnosti. To také znamená, že se státy chovají jako „poziční“ aktéři, kteří se zejména snaží o udržení své mocenské pozice v systému. Každý stát má tak především zájem zabránit relativním výnosům jiných států, protože pokud by jiné státy dosahovaly vyšších výnosů, mohly by tyto výnosy využít k vytvoření silnějších vojenských kapacit a k jejich využití proti danému státu.
- ¹⁹ Stát bude totiž spolupracovat s ostatními státy pouze tehdy, pokud vzájemná spolupráce neponese ostatním státům vyšší výnosy než jsou samotnému (Grieco, 1993 a, s. 128 /1. vydání – 1988/; Grieco, 1988, s. 603).
- ²⁰ K popisu tohoto stavu Grieco využívá herně-teoretický model tzv. doplněného vězňova dilematu (Amended Prisoner's Dilemma), který počítá nejen se snahou aktérů maximalizovat individuální užitek, ale také s jejich snahou předcházet rozdílům v relativních výnosech. K vězňovu dilematu viz část této konzultace, věnovaná neoliberalismu.
- ²¹ Pokud není uvedeno jinak, používám v této konzultaci termín problému kolektivního jednání pro popis širší skupiny problémů, které mohou bránit výhodné spolupráci mezi státy (toto pojetí viz též Snidal, 1985 a). Moje pojetí problémů kolektivního jednání se zde liší od užšího významu tohoto termínu spojovaného s teorií kolektivního jednání Mancura Olsona (viz část této konzultace, věnovaná teorii hegemонické stability). V tomto užším pojetí termín problém kolektivního jednání označuje jeden takový problém, konkrétně nedělitelnost veřejných statků (Keohane, 1984, s. 68–69; srovnej Hasenclever – Mayer – Rittberger, 1997, s. 87–90).
- ²² Pro rovnovážný bod (tzv. bod Nashovy rovnováhy) platí, že hráči volí takové strategie, že žádný z nich nemá důvod svou strategii měnit za předpokladu, že nikdo z ostatních svou strategii nezmění (viz Drulák, 2003, s. 96 a 98). Pareto-optimální bod je bodem, pro nějž platí, že přesun do jakéhokoli jiného bodu by znamenal ztrátu alespoň pro jednoho z hráčů.
- ²³ Zatímco ontologie se zabývá povahou bytí, epistemologie se věnuje povaze poznání (srovnej například Wight, 2002, s. 42 – poznámka 12).
- ²⁴ V předchozí verzi této konzultace jsem Ruggieho spojil s konvečním konstruktivismem (stejně jako například Adler, 2002, s. 98). Anonymní oponent odmítl toto spojení s tím, že Ruggie ve své typologii konstruktivismu označuje tento proud jako naturalistický konstruktivismus, přičemž se k tomuto proudu nehlasí (srovnej Ruggie, 1998 b, s. 880–882). Oponent správně uvádí, že Ruggie se sám přičítá ke neoklasickému konstruktivismu (který vytváří spolu s postmodernistickým konstruktivismem další dvě varianty Ruggieho typologie). Nesouhlasím však s oponentovou interpretací, podle níž naturalistický konstruktivismus představuje analog konvečního konstruktivismu a neoklasický konstruktivismus vytváří analog konstruktivismu kritického. Ruggie ve skutečnosti do neoklasického konstruktivismu zahrnuje jak myšlenky, tak představitele spojené s konvečním i kritickým konstruktivismem. Ruggieho přihlášení se k neoklasickému konstruktivismu tedy samo o sobě nepředstavuje překážku pro jeho zařazení do konvečního konstruktivismu. Není však pochyb o tom, že definitivnímu závěru o příslušnosti Ruggieho ke konvečnímu nebo kritickému konstruktivismu by musela předcházet důkladnější analýza, která leží mimo možnosti této konzultace.

- ²⁵ Anonymní oponent zpochybnil Müllеровu příslušnost ke kritickému konstruktivismu s tím, že tento autor v některých svých pracích používá určité postupy, které uvedenému myšlenkovému proudu neodpovídají (kvantitativní metody, formální modelování). Müllеровa práce, týkající se režimů, analyzovaná v této konzultaci (Müller, 1993) nicméně vykazuje s kritickým konstruktivismem shodné znaky. Müllera tedy patrně můžeme chápat nejlépe jako teoretika, který z kritického konstruktivismu vychází pouze v části své tvorby.
- ²⁶ Hermeneutika se soustředí na interpretaci a porozumění významům (meanings), (Adler, 2002, s. 111). Subjektivní pojetí hermeneutiky se staví s výhradami k tomu, že by studium významů mohlo vést k objektivnímu poznání.

Literatura

- Adler, Emanuel (2002): Constructivism and International Relations. In: Carlsnaes, Walter – Risse, Thomas – Simmons, Beth A. (eds.): Handbook of International Relations. London: Sage, 2002, s. 95–118.
- Archer, Clive (1992): International Organizations. 2nd ed. London – New York: Routledge, 1992 (1. vydání vyšlo v roce 1983).
- Barnett, Michael – Finnemore, Martha (2004): Rules for the World: International Organizations in Global Politics. Ithaca – London: Cornell University Press, 2004.
- Barnett, Michael – Finnemore, Martha (1999): The Politics, Power, and Pathologies of International Organizations. International Organization, Vol. 53 (1999), No. 4, s. 699–732.
- Baylis, John – Smith, Steve (eds., 2001): The Globalization of World Politics. Oxford: Oxford University Press, 2001.
- Bennett, LeRoy (1991): International Organizations: Principles & Issues. 5th ed. Englewood Cliffs – New Jersey: Prentice-Hall, 1991 (1. vydání vyšlo v roce 1977).
- Buzan, Barry (2002): The Primary Institutions of International Society. Příspěvek přednesený na konferenci British International Studies Association (BISA), Londýn, prosinec 2002, <http://www.leeds.ac.uk/polis/englishschool/buzan02b.doc>
- Buzan, Barry (1996): The Timeless Wisdom of Realism? In: Smith, Steve – Booth, Ken – Zaleski, Marysia (eds.): International Theory: Positivism and Beyond. Cambridge: Cambridge University Press, 1996, s. 47–65.
- Carlsnaes, Walter – Risse, Thomas – Simmons, Beth A. (eds., 2002): Handbook of International Relations. London: Sage, 2002.
- Carr, Edward (1941): The Twenty Years' Crisis, 1919–1939: Introduction to the Study of International Relations. London: Macmillan, 1941 (1. vydání vyšlo v roce 1939).
- Doyle, Michael (1995): Liberalism and World Politics Revisited. In: Kegley, Charles (ed.): Controversies in International Relations Theory: Realism and Neoliberal Challenge. New York: St. Martin's, 1995, s. 83–106 (poprvé vyšlo v časopise American Political Science Review v roce 1986).
- Drulák, Petr (2003): Teorie mezinárodních vztahů. Praha: Portál, 2003.
- Dunne, Tim – Schmidt, Brian (2001): Realism. In: Baylis, John – Smith, Steve (eds.): The Globalization of World Politics. Oxford: Oxford University Press, 2001, s. 141–161.
- Fearon, James – Wendt, Alexander (2002): Rationalism v. Constructivism: A Skeptical View. In: Carlsnaes, Walter – Risse, Thomas – Simmons, Beth A. (eds.): Handbook of International Relations. London: Sage, 2002, s. 52–72.
- Feld, Werner – Jordan, Robert – Hurwitz, Leon (1994): International Organizations: A Comparative Approach. 3rd ed. Westport, Connecticut – London: Praeger, 1994 (1. vydání vyšlo v roce 1983).
- Finnemore, Martha – Sikkink, Kathryn (1998): International Norm Dynamics and Political Change. International Organization, Vol. 52 (1998), No. 4, s. 887–917.
- Gilpin, Robert (1984): The Richness of the Tradition of Political Realism. International Organization, Vol. 38 (1984), No. 2, s. 287–304.
- Gilpin, Robert (1981): War and Change in World Politics. Cambridge: Cambridge University Press, 1981.
- Grieco, Joseph (1993 a): Anarchy and the Limits of Cooperation: A Realist Critique of the Newest Liberal Institutionalism. In: Baldwin, David (ed.): Neorealism and Neoliberalism: The Contemporary Debate. New York: Columbia University Press, 1993, s. 116–142 (poprvé vyšlo v časopise International Organization v roce 1988).
- Grieco, Joseph (1997): Realist International Theory and the Study of World Politics. In: Doyle, Michael – Ikenberry, John (eds.): New Thinking in International Relations Theory. Boulder: Westview Press, 1997, s. 163–177.
- Grieco, Joseph (1988): Realist Theory and the Problem of International Cooperation: Analysis with an Amended Prisoner's Dilemma Model. Journal of Politics, Vol. 50 (1988), No. 3, s. 600–625.
- Grieco, Joseph (1995): The Maastricht Treaty, Economic and Monetary Union and the Neorealist Research Programme. Review of International Studies, Vol. 21 (1995), No. 1, s. 21–40.
- Grieco, Joseph (1993 b): The Relative Gains Problem for International Cooperation: Comment. American Political Science Review, Vol. 87 (1993), No. 3, s. 729–735.
- Grieco, Joseph (1993 c): Understanding the Problem of International Cooperation: The Limits of Neoliberal Institutionalism and the Future of Realist Theory: In: Baldwin, David (ed.): Neorealism and Neoliberalism: The Contemporary Debate. New York: Columbia University Press, 1993, s. 301–338.
- Haftendorn, Helga – Wallander, Celeste – Keohane, Robert (eds., 1999): Imperfect Unions: Security Institutions Over Time and Space. Oxford: Oxford University Press, 1999.

- Haggard, Stephan – Simmons, Beth (1987): *Theories of International Regimes*. *International Organization*, Vol. 41 (1987), No. 3, s. 491–517.
- Hall, Peter (1986): *Governing the Economy: the Politics of State Intervention in Britain and France*. Oxford: Polity, 1986.
- Hasenclever, Andreas – Mayer, Peter – Rittberger, Volker (2005): *Teorie mezinárodních režimů*. Brno: Barrister & Principal, 2005 (1. anglické vydání vyšlo v roce 1997 v Cambridge University Press).
- Hasenclever, Andreas – Mayer, Peter – Rittberger, Volker (1997): *Theories of International Regimes*. Cambridge: Cambridge University Press, 1997.
- Checkel, Jeffrey (1999): *Social Construction and Integration*. *Journal of European Public Policy*, Vol. 6 (1999), No. 4, s. 545–560.
- Karlas, Jan (2007): *Současné realistické teorie mezinárodních institucí*. In: Němec, Jan – Šůstková, Markéta (eds.): *III. Kongres českých politologů, Olomouc 8.–10. 9. 2006*. Praha – Olomouc: Česká společnost pro politické vědy, 2007, s. 463–473 (v tisku).
- Katzenstein, Peter – Keohane, Robert – Krasner, Stephen (1998): *International Organization and the Study of World Politics*. *International Organization*, Vol. 52 (1998), No. 4, s. 645–685.
- Keohane, Robert (1984): *After Hegemony: Cooperation and Discord in the World Political Economy*. Princeton: Princeton University Press, 1984.
- Keohane, Robert (1989 a): *International Institutions: Two Approaches*. In: Keohane, Robert: *International Institutions and State Power: Essays in International Relations Theory*. Boulder: Westview Press, 1989, s. 158–180.
- Keohane, Robert (1990): *International Liberalism Reconsidered*. In: Dunn, John (ed.): *The Economic Limits to Modern Politics*. Cambridge: Cambridge University Press, 1990, s. 165–194.
- Keohane, Robert (1989 b): *Neoliberal Institutionalism: A Perspective on World Politics*. In: Keohane, Robert: *International Institutions and State Power: Essays in International Relations Theory*. Boulder: Westview Press, 1989, s. 1–20.
- Keohane, Robert (1993): *The Analysis of International Regimes: Towards a European-American Research Programme*. In: Rittberger, Volker – Mayer, Peter (eds.): *Regime Theory and International Relations*. Oxford: Clarendon Press, 1993, s. 23–45.
- Keohane, Robert (1995): *The Demand for International Regimes*. In: Krasner, Stephen (ed.): *International Regimes*. 8th ed. Ithaca: Cornell University Press, 1995, s. 141–172 (poprvé vyšlo v časopise *International Organization* v roce 1982).
- Keohane, Robert (1980): *The Theory of Hegemonic Stability and Changes in International Economic Regimes, 1964–1977*. In: Holsti, Ole – Siverson, Randolph – George, Alexander (eds.): *Change in the International System*. Boulder: Westview, 1980, s. 131–162.
- Keohane, Robert – Hoffmann, Stanley (1993): *Conclusion: Structure, Strategy, and Institutional Roles*. In: Keohane, Robert – Nye, Joseph – Hoffmann, Stanley (eds.): *After the Cold War: International Institutions and State Strategies in Europe (1989–1991)*. Cambridge: Harvard University Press, 1993, s. 381–405.
- Keohane, Robert – Martin, Lisa (2003): *Institutional Theory as a Research Program*. In: Elman, Colin – Elman, Miriam Fendius (eds.): *Progress in International Relations Theory: Appraising the Field*. Cambridge: MIT Press, 2003, s. 71–108.
- Keohane, Robert – Nye, Joseph (1977): *Power and Interdependence: World Politics in Transition*. Boston: Little, Brown, and Co., 1977.
- Kindleberger, Charles (1973): *The World in Depression 1929–1939*. London: Allen Lane – The Penguin Press, 1973.
- Krasner, Stephen (ed., 1995 a): *International Regimes*. 8th ed. Ithaca: Cornell University Press, 1995 (poprvé vyšlo jako zvláštní číslo časopisu *International Organization* v roce 1982).
- Krasner, Stephen (1995 b): *Structural Causes and Regime Consequences: Regimes as Intervening Variables*. In: Krasner, Stephen (ed.): *International Regimes*. 8th ed. Ithaca: Cornell University Press, 1995, s. 1–22 (poprvé vyšlo v časopise *International Organization* v roce 1982).
- Kratochwil, Friedrich (1989): *Rules, Norms, and Decisions: On the Conditions of Practical and Legal Reasoning in International Relations and Domestic Affairs*. Cambridge: Cambridge University Press, 1989.
- Kratochwil, Friedrich – Ruggie, John (1986): *International Organization: A State of the Art on an Art of the State*. *International Organization*, Vol. 40 (1986), No. 4, s. 753–775.
- Levy, Marc – Young, Oran – Zürn, Michael (1995): *The Study of International Regimes*. *European Journal of International Relations*, Vol. 1 (1995), No. 3, s. 267–330.
- March, James – Olsen, Johan (1998): *The Institutional Dynamics of International Political Orders*. *International Organization*, Vol. 52 (1998), No. 4, s. 943–969.
- Martin, Lisa (1992): *Interests, Power, and Multilateralism*. *International Organization*, Vol. 46 (1992), No. 4, s. 765–792.
- Martin, Lisa – Simmons, Beth (1998): *Theories and Empirical Studies of International Institutions*. *International Organization*, Vol. 52 (1998), No. 4, s. 729–758.
- Mayer, Peter – Rittberger, Volker – Zürn, Michael (1993): *Regime Theory: State of the Art and Perspectives*. In: Rittberger, Volker – Mayer, Peter (eds.): *Regime Theory and International Relations*. Oxford: Clarendon Press, 1993, s. 391–430.

- Mearsheimer, John (1994–1995): The False Promise of International Institutions. *International Security*, Vol. 19 (1994–1995), No. 3, s. 5–49.
- Müller, Harald (1993): The Internalization of Principles, Norms, and Rules by Governments: The Case of Security Regimes. In: Rittberger, Volker – Mayer, Peter (eds.): *Regime Theory and International Relations*. Oxford: Clarendon Press, 1993, s. 361–388.
- Ostrom, Elinor (1990): *Governing the Commons: The Evolution of Institutions for Collective Action*. Cambridge: Cambridge University Press, 1990.
- Oye, Kenneth (1985 a): Explaining Cooperation Under Anarchy. *World Politics*, Vol. 38 (1985), No. 1, s. 1–24.
- Oye, Kenneth (ed., 1985 b): *Cooperation Under Anarchy*. *World Politics*, Vol. 38 (1985), No. 1 (zvláštní číslo).
- Reus-Smit, Christian (1997): The Constitutional Structure of International Society and the Nature of Fundamental Institutions. *International Organization*, Vol. 51 (1997), No. 4, s. 555–589.
- Rochester, Martin (1986): The Rise and Fall of International Organization as a Field of Study. *International Organization*, Vol. 40 (1986), No. 4, s. 777–813.
- Ruggie, John (1995): International Regimes, Transactions, and Change: Embedded Liberalism in the Postwar Economic Order. In: Krasner, Stephen (ed.): *International Regimes*. 8th ed. Ithaca: Cornell University Press, 1995, s. 195–222 (poprvé vyšlo v časopise *International Organization* v roce 1982).
- Ruggie, John (1998 a): Multilateralism at Century's End. In: Ruggie, John: *Constructing the World Polity: Essays on International Institutionalisation*. London: Routledge, 1998, s. 102–130 (poprvé vyšlo v časopise *International Organization* v roce 1992).
- Ruggie, John (1998 b): What Makes the World Hang Together? Neo-Utilitarianism and the Social Constructivist Challenge. *International Organization*, Vol. 52 (1998), No. 4, s. 855–885.
- Schweller, Randall (2003): The Progressiveness of Neoclassical Realism. In: Elman, Colin – Elman, Miriam Fendius (eds.): *Progress in International Relations Theory: Appraising the Field*. Cambridge: MIT Press, 2003, s. 311–348.
- Schweller, Randall – Priess, David (1997): A Tale of Two Realisms: Expanding the Institutions Debate. *Mershon International Studies Review*, Vol. 41 (1997), No. 1, s. 1–32.
- Simmons, Beth – Martin, Lisa (2002): International Organizations and Institutions. In: Carlsnaes, Walter – Risse, Thomas – Simmons, Beth A. (eds.): *Handbook of International Relations*. London: Sage, 2002, s. 192–211.
- Snidal, Duncan (1985 a): Coordination Versus Prisoners' Dilemma: Implication for International Cooperation and Regimes. *American Political Science Review*, Vol. 79 (1985), No. 4, s. 923–942.
- Snidal, Duncan (1985 b): The Game Theory of International Politics. *World Politics*, Vol. 38 (1985), No. 1, s. 25–57.
- Snidal, Duncan (1985 c): The Limits of Hegemonic Stability Theory. *International Organization*, Vol. 39 (1985), No. 4, s. 579–614.
- Stein, Arthur (1982): Coordination and Collaboration: Regimes in an Anarchic World. *International Organization*, Vol. 36 (1982), No. 2, s. 299–324.
- Viotti, Paul – Kauppi, Mark (1999): *International Relations Theory: Realism, Pluralism, Globalism, and Beyond*. 3rd ed. Boston: Allyn and Bacon, 1999 (1. vydání vyšlo v roce 1987).
- Waever, Ole (1998): The Sociology of a Not So American Discipline: American and European Developments in International Relations. *International Organization*, Vol. 52 (1998), No. 4, s. 687–727.
- Waisová, Šárka (2003): *Mezinárodní organizace a režimy ve středovýchodní Evropě*. Praha: Eurolex Bohemia, 2003.
- Waisová, Šárka (2002): Teorie mezinárodních režimů. *Mezinárodní vztahy*, ročník 37 (2002), číslo 2, s. 49–66.
- Wallace, Michael – Singer, David (1970): Intergovernmental Organization in the Global System 1815–1964. *International Organization*, Vol. 24 (1970), No. 2, s. 239–287.
- Walt, Stephen (1998): One World, Many Theories. *Foreign Policy*, Vol. 110 (1998), s. 29–46.
- Waltz, Kenneth (1979): *Theory of International Politics*. New York: Addison-Wesley, 1979.
- Wendt, Alexander (1994): Collective Identity Formation and the International State. *American Political Science Review*, Vol. 88 (1994), No. 2, s. 384–396.
- Wendt, Alexander (1999): *Social Theory of International Politics*. Cambridge: Cambridge University Press, 1999.
- Wendt, Alexander – Duvall, Raymond (1989): Institutions and International Order. In: Czempiel, Ernst-Otto – Rosenau, James (eds.): *Global Changes and Theoretical Challenges: Approaches to the World Politics for the 1990s*. Lexington: Lexington Books, 1989, s. 51–74.
- Wight, Colin (2002): Philosophy of Social Sciences and International Relations. In: Carlsnaes, Walter – Risse, Thomas – Simmons, Beth A. (eds.): *Handbook of International Relations*. London: Sage, 2002, s. 23–52.
- Zacher, Mark – Matthew, Richard (1995): Liberal International Theory: Common Threads, Divergent Strands. In: Kegley, Charles (ed.): *Controversies in International Relations Theory: Realism and the Neoliberal Challenge*. New York: St. Martin's Press, 1995, s. 107–150.

Poznámka

*Konzultace vychází z části autorovy dizertační práce, nazvané *Institucionální forma v mezinárodních vztazích: alternativy neoliberalismu*, kterou autor obhájil na Fakultě sociálních věd Univerzity Karlovy. Za velmi cenné a podrobné připomínky k předchozí verzi této konzultace autor děkuje jednomu ze tří anonymních oponentů konzultace. Záměr této konzultace neumožňuje oponentovy připomínky zohlednit v plné míře; její autor je však považuje za přínosné i pro svůj další výzkum daného tématu. Za připomínky autor děkuje i dalším dvěma anonymním oponentům.*